

F. Springer-lezing¹
Den Haag, 13 september 2023

Bespreking van *Granaten en minaretten*.
Een diplomaat op zoek naar vrede in de Arabische en islamitische wereld.

Door Nikolaos van Dam²

Carel Schneider (alias F. Springer) heb ik voor het eerst ontmoet in 1976 op Plein 23, het statige gebouw met zijn hoge plafonds, kroonluchters en groen gelakte deuren, waar toen het Ministerie van Buitenlandse Zaken gevestigd was. Af en toe stak Carel zijn hoofd bij ons om de deur van het zolderkamertje van het Midden-Oosten-bureau om vriendelijk te vragen of we nog ‘interessante stukjes’ hadden voor de Directeur Generaal Politieke Zaken, Charles Rutten, wiens assistent hij toen was. Carel zat destijds net als wij op een zolderkamertje onder de hanenbalken, in zijn geval samen met Bernard Bot, die net als hij in Batavia geboren is, en die eveneens in een Jappenkamp heeft gezeten. Ze hebben er samen veel over gesproken. Ze hebben ook in hetzelfde klasje gezeten.

Carel vond ik altijd erg sympathiek. Hij viel mij op door zijn warme persoonlijkheid en bescheidenheid.

Nikolaos van Dam met (rechts) Hans Schneider, de jongere broer van Carel Schneider (alias F. Springer), die op de achtergrond toekijkt. Foto © Hans Kleijn

Duitsland: BRD en DDR

De laatste keer dat ik Carel tegenkwam was in Berlijn in 2003, samen met zijn biografe, Liesbeth Dolk. Carel had 15 jaar eerder als ambassadeur gewerkt in het Oost-Berlijn van de Deutsche Demokratische Republik (de DDR), en had daar dezelfde chauffeur als ik later in het herenigde Berlijn, namelijk Herr Petzet. Deze was een groot bewonderaar van Carel. Hij beschouwde hem bijna als een soort heilige, met name omdat Carel hem als diens gelijke behandelde; en dat was Herr Petzet helemaal niet gewend.

Bij het aanbieden van zijn geloofsbrieven aan DDR-staatshoofd Honecker vond Carel dat Herr Petzet best met hem mee naar binnen kon gaan, in plaats van buiten te wachten zoals gebruikelijk was, en dat hij Carel ook kon tutoyeren. Maar Herr Petzet heeft dat van zijn kant nooit aangedurfd.

In Berlijn was natuurlijk veel veranderd toen ik daar in 1999 aantrad, omdat Oost- en West-Duitsland inmiddels al tien jaar waren herenigd. Toen in 2003 de nieuwe ambassade werd geopend door Koningin Beatrix, sprak minister van Buitenlandse Zaken Bernard Bot, die 30 jaar tevoren de Nederlandse ambassade in de DDR had geopend, de veelbetekenende woorden uit ‘dat hij vroeger de eenheid van Oost- en West-Berlijn alleen maar had kunnen waarnemen via de gemeenschappelijke bruinkoollucht. Maar nu ging het gelukkig om een echte eenheid; en de bruinkoollucht was verdwenen.’

Toch kon je in mijn beginjaren in Duitsland nog steeds van allerlei merken van de oude DDR.

Er was sprake van een psychische barrière tussen Oost- en West-Duitsland, hoewel deze niet duidelijk zichtbaar was. Als we met een hoge Nederlandse delegatie door het land reden met een escorte van motorrijders, dan schoten de weggebruikers in het oosten van het land snel en gehoorzaam naar de zijkant van de weg totdat de stoet voorbij was, terwijl de weggebruikers in het westen nogal nonchalant reageerden. In Oost-Duitsland waren de mensen namelijk veel langer gewend geweest aan een dictatuur waaraan gehoorzaamd diende te worden.

In Duitsland heerste de Hitler-dictatuur sinds 1933. Maar in West-Duitsland was die na 12 ingrijpende jaren gelukkig voorbij.

In het oosten van Duitsland lag dat anders: daar duurde de dictatuur 56 jaar lang, omdat eerst nog de dictaturen van de Sovjet-Unie en de DDR volgden tot de val van de Berlijnse Muur in 1989. En dat heeft natuurlijk op meerdere generaties duidelijke sporen achtergelaten, tot op de dag van vandaag.

Dat er met de verhuizing van de hoofdstad van Bonn naar Berlijn in 1999 verandering zou komen in de houding van Duitsland ten aanzien van de rest van

Europa, was destijds een veelgehoorde mening. Vanuit Berlijn zou Duitsland zijn oude machtspretenties wel eens nieuw leven kunnen gaan inblazen. Maar dat gebeurde helemaal niet. Berlijn lag weliswaar veel meer in het centrum van de Europese Unie na de toetreding in 2004 van een tiental nieuwe Midden- en Oost-Europese landen, maar in het politieke optreden van Duitsland veranderde er nauwelijks iets. In het moderne Duitsland bleef een soort Europees surrogaat-nationalisme overheersen, dat duidelijk prioriteit had boven Duits nationalisme.

Indonesië

In een persoonlijk interview met zijn biografe Liesbeth Dolk, gepubliceerd in haar boek *Vindplaatsen. De Indische jaren van F. Springer*, zegt Carel Schneider hoe hij ‘met gemengde gevoelens’ plaats heeft bezocht in het huidige Indonesië waar hij vroeger heeft gewoond, in de tijd dat het nog Nederlands-Indië werd genoemd; en hij zegt: ‘het is niet meer van ons, en dat is het eigenlijk ook nooit geweest.’

Ik denk dat Carel daar gelijk in had, ook al zullen lang niet alle Nederlanders het met hem eens zijn. Nederlands-Indië werd natuurlijk wel door Nederlanders overheerst, maar de zogenaamde ‘inlanders’ werden helemaal niet als gelijken, maar zelfs letterlijk als vierderangs-burgers beschouwd, terwijl het toch hun land was.

Het punt dat ik wil maken, is dat de geschiedenis van de Indonesische Archipel, door de dominante Nederlandse partij meestal heel anders werd gezien, dan door de overheerste Indonesiërs. Niet zelden wordt van Nederlandse zijde nog steeds met een zeker enthousiasme de term ‘gedeeld verleden’ of ‘gedeelde geschiedenis’ of ‘gedeeld cultureel erfgoed’ gebezigd. En het klopt dat we delen van de geschiedenis in elkaars aanwezigheid hebben doorgebracht, maar dat was zeker niet altijd uit vrije wil; en daarom is een andere terminologie beter op zijn plaats. In plaats van een ‘gedeelde geschiedenis’ zou je daarom beter kunnen spreken van een geschiedenis die is ‘opgelegd’ aan de andere partij.

Veel Nederlanders zijn zich hiervan nauwelijks tot niet bewust, en denken er juist goed aan te doen de ‘gedeelde’ geschiedenis in herinnering te brengen omdat het een zekere verbondenheid tussen wederzijdse volkeren zou impliceren, en wel op een manier die zij als positief beschouwen. Maar veel Indonesiërs delen deze gedachte in het geheel niet, ook al zullen zij dat meestal niet zo snel zeggen. En Nederlanders zullen natuurlijk ook niet zo snel enthousiast zeggen dat ze een ‘gedeelde geschiedenis’ hebben met de Duitsers of Japanners.

De Nederlandse aanwezigheid in de kolossale Indische Archipel begon zoals bekend met een paar kleine handelsposten van de VOC, begin zeventiende

eeuw. Daarna werd het gebied geleidelijk aan, gedurende drie-en-een-halve eeuw beetje bij beetje veroverd. In de laatste eeuw daarvan werd het grondgebied van Nederlands-Indië zelfs meer dan tien maal vergroot. *De Brandende Kampongs van Generaal Spoor*, zoals het boek van Remy Limpach heet, en dat handelt over de Nederlandse rol bij de bloedige Indonesische onafhankelijkheidsstrijd in de jaren 1945-1949, werden namelijk voorafgegaan door zo'n 350 jaar eerdere strijd met ook veel brandende kampongs. En we kennen allemaal het dramatische verhaal uit Multatuli's *Max Havelaar* over Saïdjah en Adinda en hun brandende kampongs in de 19de eeuw. Maar ik denk dat de harde realiteit daarvan nog steeds niet voldoende tot ons aller bewustzijn is doorgedrongen.

Het is niet zo dat de Nederlanders overal van harte werden verwelkomd door de Indonesiërs met de woorden: 'Fijn dat jullie er zijn. Graag geven we jullie hierbij al ons land en al onze rijkdommen.'

Het is eigenlijk een wonder dat vele Indonesiërs nog altijd zo vriendelijk en positief tegenover ons zijn. Maar ik teken daarbij wel aan dat je niet zomaar moet aannemen dat je weet wat de Indonesiërs van ons vinden.

Zo werd ik in Jakarta eens getroffen door een hoofdredactioneel artikel in het Indonesische blad *Tempo* van Gunawan Mohammad, een prominente Indonesiër met wie de ambassade al jaren goede contacten had onderhouden. Gunawan Mohammad vroeg zich in dit artikel af 'welke gedachten er door het hoofd van zijn vader moeten zijn gegaan vlak voordat hij door de Nederlanders werd geëxecuteerd'. Hij had daarover nooit eerder met een woord tegenover ons gerept, en hij is bij onze ontmoetingen altijd vriendelijk en voorkomend geweest. Ik ken andere bevriende Indonesiërs met een soortgelijk verleden. Je kunt niet zomaar aannemen dat Indonesiërs alles tegen je zullen zeggen. Maar je moet vanzelfsprekend wel altijd rekening houden met bestaande grote gevoeligheden, ook al zul je daarvan aan de oppervlakte meestal weinig merken.

Papua

Toen Carel Schneider in 1960 zijn werkzaamheden begon als bestuursambtenaar in Papua, was dit gebied nog lang niet ontsloten. Pas ruim zestig jaar eerder had Nederland er voor het eerst enkele permanente vestigingen gesticht, en grote delen van deze kolossale provincie waren dan ook veel minder bekend dan men zou afleiden uit de kaart van Nederlands-Indië, want er was nog sprake van allerlei grote blinde vlekken.

Koloniale grenzen zijn doorgaans heilig voor de postkoloniale machthebbers, als het tenminste zo uitkomt, en ook al hebben zij hun vroegere koloniale

heersers nog zo gehaat. Daarom wilde president Soekarno dat ook Papua onderdeel zou worden van de onafhankelijke Republiek Indonesië. Geen centimeter minder dan wat vroeger Nederlands-Indië was geweest. Maar wel meer als dat had gekund. Want als Soekarno de kans had gehad, dan zou hij het liefst ook de Maleis-sprekende wereld buiten Indonesië hebben ingelijfd. Die heeft vanwege het Maleis immers een duidelijke taalverwantschap met de meeste Indonesiërs.

Het was zoals het uitkwam, want verder deed etnische verwantschap er helemaal niet toe. Papua is etnisch en linguïstisch namelijk totaal anders dan de rest van Indonesië. De Papua's zijn immers 'zwart' en de overige Indonesiërs 'wit', om de hedendaagse terminologie te gebruiken, en de talrijke Papua-talen behoren niet tot de Austronesische taalfamilie zoals bijvoorbeeld het Indonesisch, Javaans of Sundanees.

Bij mijn bezoeken aan Papua bracht ik altijd eerst een bezoek aan gouverneur Barnabas (Bas) Suebu, om met hem de plaatselijke situatie en geplande projecten te bespreken. Gouverneur Suebu wist zich Carel nog goed te herinneren uit diens jonge jeugd in de Baliemvallei, waar Suebu destijds de bescheiden – maar desondanks belangrijke - functie had bekleed van 'regenmeter'.

Behalve het bijwonen van inhoudelijke bijeenkomsten in Jayapura (het vroegere Hollandia), wilde ik ook graag wat van de binnenlanden van Papua zien, waaronder de Baliemvallei. F. Springer omschreef zulke bezoeken in 1960 als een soort 'stenentijdperktoerisme'. Een halve eeuw later was er natuurlijk veel veranderd, maar veel was – voor zover ik het kon beoordelen - ook hetzelfde gebleven.

Ik had erover gelezen in de boeken van F. Springer en erover gehoord van mijn vriend en collega Joop Veling, die er tegelijkertijd met Carel bestuursambtenaar was geweest. Joop Veling, die de trouwe collega was van Carel in Papua, logeerde later, in 1990, bijna drie maanden lang bij mij in Bagdad omdat hij als ambassadeur in het bezette Kuwait door de Irakezen gegijzeld was. De twee-meter-lange Veling vertelde me daar hoe hij tijdens een patrouille eens door een veel kortere Papua was omhelsd en vriendelijk begroet; maar deze Papua had zich helemaal volgesmeerd met varkensvet en zwarte roet, waardoor hij er pikzwart en glanzend uitzag. De doordringende lucht van dit alles droeg Veling vervolgens dagenlang met zich mee, en ook de zwarte roet was uiterst moeilijk te verwijderen.

Naast Indonesië en Duitsland, komen natuurlijk ook de meeste andere landen waar ik geplaatst ben geweest uitvoerig in mijn boek aan bod, te weten: Libanon (tijdens de burgeroorlog en de Israëliëse invasie van 1982), verder als Tijdelijk Zaakgelastigde in het Libië van Qadhafi, en tot slot 22 jaar als ambassadeur in achtereenvolgens Irak tijdens de eerste Golfoorlog en de bezetting van Kuwait

toen vele Nederlanders daar werden gegijzeld); daarna in het Egypte van president Mubarak; en vervolgens in het toen nog seculiere Turkije.

Het Arabisch-Israëli'sche conflict

Bij al mijn plaatsingen werd ik geconfronteerd met het Arabisch-Israëli'sche conflict. En in mijn boek kom ik tot de conclusie dat we al tientallen jaren geleden hadden kunnen weten waartoe het zou gaan leiden, wanneer we de Israëli's tenminste serieus hadden genomen, want steeds zeiden ze hetzelfde, soms met verschillende nuances: 1. Geen terugtrekking uit de bezette gebieden van 1967; 2. Geen Palestijnse staat; 3. Jeruzalem blijft voor eeuwig verenigd.

Sinds 1967 is de situatie vanuit Palestijns en Arabisch oogpunt alleen maar verslechterd, en een van de voornaamste redenen daarvoor is dat vrijwel alles van Israël is gedoogd. Hierbij moet worden gedacht aan het sterk toegenomen aantal illegale Joodse nederzettingen met hun honderdduizenden bewoners in de Palestijnse Bezette Gebieden, de grove mensenrechtenschendingen begaan door het Israëli'sche leger en de kolonisten daar, de annexatie van Oost-Jeruzalem en de Hoogvlakte van Golan, de onteigening van Palestijnse huizen en land, vernieling van Palestijnse woningen en oogsten, belemmering van Palestijnse onderwijsactiviteiten, afsnijden van watertoevoer naar Palestijnse dorpen, toenemende discriminatie van Palestijnen, ook binnen Israël en nog veel meer.

De Nederlandse en andere Westerse regeringen hebben tientallen jaren geroepen dat zij 'ernstig bezorgd' waren over de ontwikkelingen in de door Israël bezette gebieden, maar aangezien diezelfde regeringen pretenderen nog steeds niet te hebben ingezien dat zij met al hun verklaringen niets hebben bereikt omdat Israël gewoon zijn gang is blijven gaan, moet worden geconstateerd dat zo'n beleid niet alleen volstrekt ongeloofwaardig is, maar dat dit ook in de hand heeft gewerkt dat de situatie zich decennialang heeft kunnen verslechteren.

De meeste Westerse landen dragen mijns inziens door hun voortdurende ge-doogbeleid ten aanzien van Israël, dan ook een duidelijke medever-antwoordelijkheid.

En het ziet ernaar uit dat diezelfde politici ook in de toekomst weinig tot niets zullen willen doen om een werkelijke oplossing te helpen bewerkstelligen voor het Palestijns-Israëli'sche conflict. Daartoe ontbreekt het hen aan politieke moed, want dat zou hen stemmen kunnen gaan kosten bij eventuele verkiezingen, voor zover zij het al zouden willen. Het resultaat van dit alles is slechts dat het van kwaad tot erger wordt en dat het kan uitgroeien tot een nog grotere ramp dan het al is.

Syrië

In een apart hoofdstuk geef ik een uitvoerige analyse over de ontwikkelingen in Syrië, het land waarmee ik mij het langste heb bezig gehouden, en waarmee ik zeer begaan ben. Na mijn pensionering heb ik mij nog bijna twee jaar mogen inzetten als Speciaal Gezant voor Syrië, samen met een uitstekend Syrië-team in Istanbul.

Het spreekt vanzelf dat ik mij in deze functie altijd heb gehouden aan het Nederlandse beleid, terwijl ik tegelijkertijd binnen het Ministerie van Buitenlandse Zaken mijn persoonlijke mening kon geven over wat ik zag als de realiteiten in Syrië.

Nieuwsuur vroeg mij na de beëindiging van mijn Syrië-gezantschap: ‘Dus u hebt geen enkele invloed gehad op de minister van Buitenlandse Zaken?’ Ik heb daarop geantwoord; ‘Ik heb wel invloed gehad op zijn denken, maar niet op zijn beleid. Ik heb uitvoerig met de minister gesproken en analyses gestuurd, maar onze bewindsman moest natuurlijk rekening houden met de publieke opinie en zijn collega’s in de Europese Unie. Mensen denken vaak dat de minister gewoon kan doen wat hij wil, maar dat is niet zo. Hij is gebonden aan bepaalde beperkingen.’

In feite wordt het buitenlandse beleid in democratiën in belangrijke mate bepaald door wat het electoraat ervan vindt; en dat strookt lang niet altijd met de realiteiten op de grond, waardoor het beleid zelfs op gespannen voet kan komen te staan met die realiteit. Ik heb ooit een voordracht gehouden met de boodschap dat academisch onderzoek vaak irrelevant is voor het bepalen van het buitenlandse beleid, want de minister doet uiteindelijk toch wat hij of zij vindt op basis van eigen politieke afwegingen.

Dit neemt niet weg dat een minister soms meer heeft aan het advies van een ervaren ambtenaar met veel expertise, dat misschien niet past in het gevoerde beleid of daarop zelfs haaks staat, dan dat van een ambtenaar die de minister liever naar de mond praat, in de veronderstelling hem of haar daarmee een plezier te doen.

Zelf heb ik er nooit een geheim van gemaakt dat ik vind dat je met het Syrische regime moet praten. Maar wij denken vooral ethisch, in termen van rechtvaardige oplossingen. Door vooral principieel-ethische standpunten in te nemen, draagt Europa medeverantwoordelijkheid voor een oorlog die inmiddels al 500.000 levens heeft gekost. Maar als het in zo’n land maar om één ding draait, namelijk de macht, dan kom je daar niet ver mee. We prediken de *moral high ground*, maar nemen geen verantwoordelijkheid voor de resultaten van ons beleid.

Vanaf het begin van de oorlog in 2011 hebben velen gezegd dat president Asad weg moest. Met die ethische, idealistische keuze hebben we de Syrische oppositie hoop gegeven. Maar we hebben weinig gedaan om hen echt te helpen Asad werkelijk weg te krijgen. Als je naar de resultaten kijkt, is onze ethische politiek uiteindelijk nogal onethisch gebleken. Een pragmatischer beleid zou dan ook duidelijk beter zijn geweest.

Het fundamentele probleem is dat als je wilt dat die nobele ethische politiek werkelijk wordt uitgevoerd, je óf moet interveniëren, óf de oppositie zo steunen dat ze kunnen winnen. Maar dat hebben we niet gedaan.

En als je kijkt naar eerdere militaire interventies in Afghanistan, Irak, Iran, Kuwait, Libië of Jemen, dan moet wat mij betreft de optie van militaire interventie hier komen te vervallen, want die heeft slechts geleid tot rampzalige gevolgen.

Inmiddels is van dit prachtige land Syrië nauwelijks meer iets overgebleven, omdat de Syrische Revolutie is uitgelopen op een grote mislukking. Het zal ongetwijfeld meerdere generaties kosten voordat Syrië en de Syriërs weer enigszins op orde kunnen zijn.

De vraag is of we deze ramp hadden kunnen voorkomen of inperken?

Voorkomen niet, denk ik, maar sterk inperken wel, als we ons tenminste minder hadden laten leiden door zogenaamde democratische idealen en gevoelens voor rechtvaardigheid en meer door *realpolitik*; en wanneer allerlei landen niet militair in Syrië hadden geïntervenieerd op grond van eigen regionale of strategische belangen, zonder zich daarbij te bekommeren om het lot van de Syrische bevolking.

Tijdens het televisieprogramma *Pauw & Witteman*, uitgezonden ter gelegenheid van de eerste verjaardag van de Syrische Revolutie, nu elf jaar geleden, herhaalde ik mijn standpunt dat de sleutel voor een oplossing van het conflict zou moeten worden gezocht in dialoog. Zonder enigerlei communicatie of onderhandelingen met het Syrische regime over een oplossing, zou het dodental – zo zei ik toen - wel eens kunnen oplopen tot boven de 300.000, terwijl het aantal slachtoffers op dat moment 10.000 was. Maar vertegenwoordigers van de Syrische oppositie verwierpen de gedachte van dialoog ten zeerste. Zij vonden het onacceptabel dat zij ‘het portret van Asad nog langer aan hun muren moesten dulden’, want de Syrische president en de mensen van zijn regime met bloed aan de handen moesten gewoon weg. Op zich was dat natuurlijk een legitieme eis; maar was het ook een realistisch uitgangspunt gezien de bestaande machtsverhoudingen?

Achteraf zou je wrang kunnen zeggen: ‘Liever Asad met tienduizend doden en het land grotendeels intact, dan Asad met meer dan een half miljoen doden, miljoenen vluchtelingen en het land in puin.’

Het verbreken van diplomatieke betrekkingen, en het daarmee blokkeren van politieke dialoog is contraproductief om conflicten te helpen oplossen. Praten met Asad bood weliswaar geen enkele garantie op succes, maar het weigeren van iedere vorm van dialoog met het regime vormde wel een garantie voor mislukking. En een mislukte oorlog is veel erger dan een mislukte dialoog; en een rechtvaardige oplossing kunnen wel willen, maar die krijgen we niet. En we kunnen de tijd nu ook niet meer terugdraaien om alles alsnog beter (of minder slecht) te gaan doen.

De vraag is nu: hebben we van dit alles iets van geleerd?
Ik hoop natuurlijk van wel, maar vrees van niet.

¹ Deze F. Springer-lezing werd georganiseerd door de VDBZ (Vereniging Dienst Buitenlandse Zaken) samen met het F. Springer-genootschap. Het F. Springer-genootschap heeft als primaire doelstelling het onder de aandacht brengen en houden van leven en werk van de schrijver-diplomaat F. Springer/Carel Jan Schneider. Bovendien wil het F. Springer-genootschap zich in bredere zin bezig houden met schrijvende diplomaten en de relatie tussen hun literaire werk en hun rol en ervaringen als diplomaat.

Carel Jan Schneider (Batavia 1932 - Den Haag 2011) was als bestuursambtenaar werkzaam op diverse plaatsen in het toenmalige Nederlands Nieuw-Guinea en als diplomaat in onder andere Bangkok, Brussel, Dacca, Teheran en Luanda. Zijn laatste post was als ambassadeur in Oost-Berlijn (DDR), kort voor de val van de Muur. In 1989 ging hij vervroegd met pensioen om zich geheel aan het schrijven te kunnen wijden.

In zijn bijna vijftigjarige loopbaan als schrijver publiceerde hij onder het pseudoniem **F. Springer** romans en verhalenbundels als *Bericht uit Hollandia* (1962), *Zaken Overzee* (1977), *Bougainville* (1981, F. Bordewijkprijs), *Quissama* (1985), *Bandoeng-Bandung* (1993) en *Quadriga* (2010). Postuum verscheen zijn roman *Met Stille Trom* (2012). Zijn romans werden in diverse talen vertaald. Voor zijn gehele oeuvre ontving hij de prestigieuze Constantijn Huygensprijs.

² Nikolaos van Dam was de Nederlandse Speciaal Gezant voor Syrië (2015-16) en Ambassadeur in achtereenvolgens Irak, Egypte, Turkije, Duitsland en Indonesië (1988-2010). Hij is de auteur van o.m. *Granaten en minaretten. Een diplomaat op zoek naar vrede in de Arabische en islamitische wereld* (2020), *Destroying a Nation. The Civil War in Syria* (2017), *The Struggle for Power in Syria* (4de ed. 2011) en *De Vrede die niet kwam* (1998) (samen met Jan Keulen). Website: <https://nikolaosvandam.academia.edu>